

Handleiding voor het taggen van Embodied Emotions

Nederlandse toneelstukken 1600-1800

Inhoud:

KAF Annotator	2
De definitie van emotie in dit onderzoek	3
Tag Level 1 en 2: het identificeren van emoties, lichaamsdelen, lichaamswerkingen en emotionele handelingen	9
1 Lichaamswerkingen	10
2 Emotionele handeling	12
3 Lichaamsdelen	13
4 emotiewoorden	14
Tag level 2 en 3: emotielabels	16
Tag Level 5: sensaties	19
Tag level 6: intensiteit	19
Bibliografie	20

KAF Annotator

Om te annoteren gebruiken we KAF Annotator. Een handleiding voor het programma vind je in dropbox in de map Annotation tools. Het document heet Quick Guideline.

Je zet de map van KAF bij voorkeur ergens op je harde schijf. Er zitten een aantal submappen in: scripts (daarin zitten de scripts om het programma te starten), resources (daarin zit o.a. de tagset), doc (met daarin de handleidingen) en data (daar zet je de kaffiles van de toneelstukken die je gaat taggen en daarin komen dan ook jouw tagfiles terecht)

1. De KafAnnotator te starten starten:

* In Windows is dit makkelijk: run \scripts\kafannotator.bat

* Op Linux or MacOS X dien je via de terminal naar de KAFmap te gaan (met cd documents, cd etc, cd Kaffiles) en dan typ de de comand: \scripts\kafannotator.sh (of afhankelijk van hoe het .sh bestand is genoemd)

2. Als KAF geopend is kun je de Tag-set laden:

file > load tag set en dan juiste bestand kiezen (EmoSet.txt)

3. Kaf file laden

Als laatste kies je de tekst die je wil gaan taggen. Open kaf file en dan bestand kiezen

Om te voorkomen dat je je annotaties kwijtraakt:

1 Regelmatig saven.

2 Het programma gaat ervan uit dat de tag-files in dezelfde folder staan als de kaf-files en dat zij dezelfde naam hebben (met een verschillende extensie- Je tagfile heeft als extensie .tag). Er wordt automatisch een nieuwe tag-file aangemaakt (wel saven!) of er wordt een bestaande tagfile geopend. Geef als je het bestand opslaat, de tagfile **geen** andere naam.

3 Zet als je klaar bent met een bedrijf een back-up van de tagfile in dropbox.

De EmoSet tagset die we gaan gebruiken heeft 6 taglevels. Het volledige overzicht van taglevels en tags vind je in dropbox, in het excelbestand genaamd Annotatieschema 3.

Als je de tag-file en kaffile hebt geladen zou je scherm er ongeveer zo uit moeten zien:

KAF Annotation Tool

File Search Other Tag level 1 Tag level 2 Tag level 3 Tag level 4 Tag level 5 Tag level 6

id	Word token	Pos	Tag1	Tag1 id	Tag2	Tag2 id	Tag3	Tag3 id	Tag4	Tag4 id	Tag5	Tag5 id	Tag6	Tag6 id	Order	Sentence
hare003a... Agon	O		0			0		0		0		0		0	0	14
hare003a...	O		0			0		0		0		0		0	1	14
hare003a... Sulthan	O		0			0		0		0		0		0	2	14
hare003a... van	O		0			0		0		0		0		0	3	14
hare003a... Bantam	O		0			0		0		0		0		0	4	14
hare003a...	O		0			0		0		0		0		0	5	14
hare003a... Eerste	O		0			0		0		0		0		0	6	15
hare003a... bedryf	N		0			0		0		0		0		0	7	15
hare003a... Eerste	O		0			0		0		0		0		0	8	16
hare003a... Toneel	N		0			0		0		0		0		0	9	16
hare003a... Agon	N		0			0		0		0		0		0	10	17
hare003a... IK	Q		0			0		0		0		0		0	11	18
hare003a... ga	V		0			0		0		0		0		0	12	18
hare003a... dan	A		0			0		0		0		0		0	13	18
hare003a... eindelyk	N		0			0		0		0		0		0	14	18
hare003a... een	D		0			0		0		0		0		0	15	18

Text:

Neen Camoeni , myn haat gaat nimmer uit myn zinnen , Myn hart weet even sterk te haaten als te minnen : En 't Lot , om te doen zien hoe veel 't op my vermag , Voldoed aan myne haat en Liefd ' op eene dag ! Ik min in Hassan , moed , en eer , en zuiv're zeeden De gaven van syn geest , syn ziel's hoedanigheden ; Ons' harten zijn verëend reeds van ons eerste jeugd , En d' agting is weerzyds vermeerdert door de deugd : Maar 'k min in Hassan ook syn haat voor die Tirannen , Die my , en hem , wel haast uit Indiën zouden bannen , Zo haar kwaadwilligheid geen hinderpaal bereid In Agons wysheid vond , en Hassans dapperheid . Batavia heeft wêer Tartassa's muitelingen , Door Hassan's zwaard verstroyd , tot hunne plicht zien dwingen , En 't dempen van een vuur , met reden zo gevreesd , Is voor myn Minnaars hand 't werk van een maand geweest ! Camoeni , 'k zie syn roem verspreid aan alle zyden En Java vol van hoop dat hy haar zal bevryden ! 'k Weet dat Batavia in ongerustheid leeft , En dat op Hassan's naam de Raad van Indiën beeft . camoeni Maar wyl de Sulthan dus uitdeeld syn beide Kroonen , En geeft een magtig Ryk aan ieder van syn ' Soonen , Is men wel zeeker hier dat Abdul zonder smart Ziet in syn Broeders deel Fathema's hand en hart ? Te zamen opgevoed in 't groeijen van uw Jaren Heb ik altyd gemeend dat beid ' uw Minnaars waren . fathema De Liefde is geen drift die ooyt in Abdul viel , De Heersch-zucht straalt alleen maar door in syne ziel . camoeni Maar schoon Fathema's Ryk nu niet is in haar ' handen , Sy brengt ten huwelyk haar rechten op die Landen : Europa's Staatkund ' zal niet gaarn zien te zaam Maccassars Erfgenaam , en Hassans groote naam ; De Raad van Indiën schynd voor Abdul sterk te wezen Wie weet van haar Besluit wat gy nog hebt te vreezen , Batavia misschien ... fathema 'k veragt haar Raad's gebied En vrees met Hassans hand geheel Europa niet .

Messages:

KAF file: /Users/ErikaKu/Documents/Kaf/data/hare003agon01_01__act-02.kaf

TAG file: /Users/ErikaKu/Documents/Kaf/data/hare003agon01_01__act-02.tag

TAG set: ../resources/EmoSet.txt

Je ziet dus dat elk woord een aparte rij uitmaakt. Selecteer de betreffende rij om het woord te taggen. Je kan aan één woord één of meerdere tags hangen, maar je kunt ook meerdere woorden tegelijk selecteren en die van een of meerdere tags voorzien.

Navigeren door de tekst

Je kunt het tekstvak gebruiken om de tekst te lezen (al adviseren wij om de pdf van ieder toneelstuk te gebruiken omdat dat prettiger leest en ook beter zichtbaar is wie spreekt). Je kunt snel naar een woord of zin verplaatsen via de search-optie. Via het tekstvak kun je ook navigeren in de tekst: Door dubbel te klikken met je linker muisknop selecteer je een woord, en met een klik van de rechter muisknop spring je naar de goede rij in het bovenste vak. Let wel op dat dit altijd goed is gegaan voor je begint met taggen.

De definitie van emotie in dit onderzoek

Iedere academische discipline hanteert zijn eigen definitie van emotie. Woordenboeken geven doorgaans de betekenis die het woord heeft in het dagelijks taalgebruik. Volgens de Oxford Dictionary: 'A strong feeling deriving from one's circumstances, mood, or relationships with others'. Van Dale geeft: 'aandoening van het gemoed; (plotselinge) ontroering'. Beide zijn zo vaag dat je er zo'n beetje alle affectieve toestanden onder zou kunnen verstaan.

Terwijl emoties universele elementen hebben (vooral bij primaire emotionele reacties zoals angst, walging en blijdschap met een sterke lichamelijke component is dit het geval) zien cultuurwetenschappers en historici grote variatie in emotionele cultuur. Zowel het onderwerp van

emoties als de beleving en de uitdrukking ervan, verschilt per cultuur en door de tijd heen. “Historians of the emotions share the conviction that feelings are never strictly biological or chemical occurrences; neither are they wholly created by language or society. Instead, feelings are something in between. They have a neurological basis, but are shaped, repressed expressed differently from place to place and era to era.” (Susan J. Matt, **‘Current Emotion Research in History: Or, Doing History from the Inside Out’**, 118)

Daarom hebben we gekozen voor een definitie van emoties die recht doet aan de complexiteit van emoties en zowel lichamelijke als cognitieve componenten meeneemt in een model. Klaus Scherer (Scherer 2005) geeft een definitie die gebaseerd is op de huidige stand van kennis van de neuropsychologie. Het voordeel van zijn definitie is dat het zowel de cognitieve als fysiologische aspecten van emoties combineert en daarmee impliciet culturele en sociale variatie in de ervaring van emotie onderkent. Ook hij gaat ervan uit dat het cognitieve aspect van de ervaring van emotie: het interpreteren van een situatie die de emotie opwekt en de evaluatie van de fysiologische reacties die je daarbij ervaart, niet los van elkaar kunnen worden gezien (temeer daar die processen bijna gelijktijdig plaatsvinden). (Zie hierover ook Baumeister et al. 2007) Scherer hanteert voorts min of meer dezelfde ‘affect -categorieën als WordNet-Affect en dat helpt ons weer een onderscheid te maken tussen emoties en andere categorieën met een affectieve lading zoals bijvoorbeeld morele overtuigingen, karakterkenmerken enzovoort. Hierover zo meer.

De definitie van emoties volgens Scherer:

Emotion = ‘an episode of interrelated, synchronized changes in the states of all or most of the five organismic subsystems in response to the evaluation of an external or internal stimulus event as relevant to major concerns of the organism’ (Scherer 2005, 697)

Emoties bestaan volgens hem uit vijf componenten die alle vijf tegelijk optreden en de verschillende neurologische systemen activeren: Er is een 1 cognitief onderdeel: de aanleiding binnen of buiten onszelf herkennen en interpreteren, 2 een fysiologische reactie (bv. De stijging van het adrenaline-niveau), 3 een aanzet om te handelen, 4 een expressie via het motorische systeem (ook gezichtsspieren = gezichtsuitdrukking, spieren in het strottenhoofd = stemgeluid) en tenslotte 5 het gevoel dat we erbij hebben. Dat laatste is voor ons onderzoek wat abstract. Het gaat hier om het subjectieve gevoel, de ervaring van het geëmotioneerd zijn die je koppelt aan je zelfgevoel. Die monitor-functie van het brein creëert als het ware het gevoel van ‘zelf’ door een coherent ‘verhaal’ te maken van alle mogelijke prikkels en waarnemingen en die te koppelen aan een ik. Belangrijk is dat volgens Scherer feeling en emotion dus niet hetzelfde zijn. Bij een emotie moeten alle vijf componenten in zekere mate betrokken zijn. Feeling is het voelen/ervaren van prikkels, bijvoorbeeld van de lichamelijke symptomen van een emotionele reactie.

TABLE 1
Relationships between organismic subsystems and the functions and components of emotion

Emotion function	Organismic subsystem and major substrata	Emotion component
Evaluation of objects and events	Information processing (CNS)	Cognitive component (appraisal)
System regulation	Support (CNS, NES, ANS)	Neurophysiological component (bodily symptoms)
Preparation and direction of action	Executive (CNS)	Motivational component (action tendencies)
Communication of reaction and behavioral intention	Action (SNS)	Motor expression component (facial and vocal expression)
Monitoring of internal state and organism–environment interaction	Monitor (CNS)	Subjective feeling component (emotional experience)

Note: CNS = central nervous system; NES = neuro-endocrine system; ANS = autonomic nervous system; SNS = somatic nervous system.

Samenvattend:

Emotion = A strong feeling deriving from one's circumstances or relationships with others involving cognitive appraisal, bodily symptoms, (a readiness for) action, motorical expression (for instance in face or voice) and subjective awareness.

Om te bepalen of een affectieve toestand volgens deze definitie een emotie is helpt het om aan de volgende de aspecten te denken:

Een emotie heeft een **lichamelijke component**. Bijvoorbeeld spanning, een gezichtsuitdrukking, temperatuursverandering, versnelde ademhaling of hartslag. Uiteraard kan dit heel subtiel zijn.

Een emotie heeft een zekere **intensiteit** en een relatief korte **duur**, dat wil zeggen het is geen permanente staat. Een emotie komt op en zakt weer weg. Daarin onderscheidt een emotie zich van een karaktereigenschap en ook van een stemming die heel lang kan aanhouden (zoals een depressie heel lang kan duren). (Bijvoorbeeld: ze leefden nog lang en gelukkig: gelukkig is geen emotie) Daarin onderscheidt het zich ook van bijvoorbeeld een (morele) overtuiging of preferenties. (Bijvoorbeeld: ik haat mannen met baarden of ik houd van de zee. In zulke gevallen wordt er vaak een emotiewoord gebruikt terwijl er toch niet een emotie mee wordt aangeduid)

Een emotie heeft (zeker in een toneelstuk) een duidelijke **aanleiding** of reden. Daarin onderscheidt de emotie zich van een stemming of mood, die ook kan voorkomen zonder aanwijsbare aanleiding. Het is ook goed je te realiseren dat men in de vroegmoderne tijd de oorsprong van emoties niet altijd in zichzelf zocht. Andreas Bähr suggereert in zijn boek over *Furcht und Furchtlosigkeit* (Bähr 2013) dat angst een innerlijke maar ook een goddelijke oorsprong kon hebben. Men wordt er door bevangen, dus de evaluatie van de emotie impliceert niet altijd de koppeling met een concrete aanleiding in relatie tot het zelf. Het zelfde geldt voor de vroegmoderne passies waarvoor de oorzaak werd gezocht in onder andere de werking van de humoren, de lichaamssappen. In moderne definities is de relatie tussen de aanleiding van een emotie en het 'zelf' juist heel belangrijk: volgens het model van Scherer is een emotie altijd 'appraisal driven': 'A central aspect of the component process definition of emotion is that the eliciting event and its consequences must be relevant to major concerns of the organism. This seems rather obvious as we do not generally get emotional about things or people we do not care about. In this sense, emotions can be seen as relevance detectors'. Het is goed om je te realiseren dat de vroegmoderne opvattingen over de aard van passies niet uitgaan van een fase van *appraisal*. Meer in het algemeen: de moderne neuro-psychologische definitie van Scherer is bruikbaar voor ons om emoties te onderscheiden en te begrijpen maar zeventiende-eeuwers hebben een ander concept van emoties en zullen er dus ook op een andere manier over spreken of schrijven.

Andere affectieve categorieën:

Het onderscheid met andere affectieve categorieën helpt soms om vast te stellen of er sprake is van een emotie. Hieronder vind je een lijstje met de affectieve categorieën die in WordNet-Affect worden onderscheiden. mood, trait, etc, want deze categorieën gaan we in principe **NIET taggen** als emoties maar zijn soms toch lastig van emoties te onderscheiden.

Bron: (Strapparava and Valitutti 2004).

A-Labels in WordNet-Affect	
EMOTION	noun anger#1, verb fear#1
MOOD	noun animosity#1, adjective amiable#1
TRAIT	noun aggressiveness#1, adjective competitive#1
COGNITIVE STATE	noun confusion#2, adjective dazed#2
PHYSICAL STATE	noun illness#1, adjective all in#1
EDONIC SIGNAL	noun hurt#3, noun suffering#4
EMOTION-ELICITING SITUATION	noun awkwardness#3, adjective out of danger#1
EMOTIONAL RESPONSE	noun cold sweat#1, verb tremble#2
BEHAVIOUR	noun offense#1, adjective inhibited#1
ATTITUDE	noun intolerance#1, noun defensive#1
SENSATION	noun coldness#1, verb feel#3

Scherer behandelt een aantal van deze affectieve categorieën ook, al noemt hij ze iets anders. De volgende categorieën zijn **geen emoties** in de definitie van Scherer (Scherer 2005, 703–705):

1 Preferences. Relatively stable evaluative judgments in the sense of liking or disliking a stimulus, or preferring it or not over other objects or stimuli.

Voorbeeld: 'ik hou niet van aardbeien.'

2 Attitudes. Relatively enduring beliefs and predispositions towards specific objects or persons.

Voorbeeld: '... dat ik zeer hoog van die verbintenissen denk (1e bedrijf, zin 61 Patriotten; geen tag, is een attitude)

3 Mood. Emotion psychologists have often discussed the difference between mood and emotion (e.g. Frijda, 2000). Generally, moods are considered as diffuse affect states, characterized by a relative enduring predominance of certain types of subjective feelings that affect the experience and behavior of a person. Moods may often emerge without apparent cause that could be clearly linked to an event or specific appraisals. They are generally of low intensity and show little response synchronization, but may last over hours or even days. Examples are being cheerful, gloomy, listless, depressed, or buoyant.

4 Trait or Affect dispositions. Many stable personality traits and behavior tendencies have a strong affective core (e.g. nervous, anxious, irritable, reckless, morose, hostile, envious, jealous). These dispositions describe the tendency of a person to experience certain moods more frequently or to be prone to react with certain types of emotions, even upon slight provocation. Not surprisingly, certain terms like irritable or anxious can describe both affect dispositions as well as momentary moods or emotions and it is important to specify whether the respective term is used to qualify a personality disposition or an episodic state.

Voorbeeld:

'Zie daar, ik wil het u wel bekennen - toen ik bij hem kwam, was ik een ellendig zelfzoekend wezen - maar zijn liefderijk onderricht - zijn nooit bezwiken voorbeeld - zijne getrouwheid in 't volbrengen van zijn plicht ten koste van zijne rust - zijne nederigheid - zijne ongekunstelde Godvrucht' (Patriotten, 1e bedrijf, regel 186)

In deze zin hebben wij niets getagd. Het gaat om allerlei kenmerken en toestanden van de beschreven personages maar niet over emoties met een echt beperkte duur en een concrete aanleiding.

5. Interpersonal stances. The specificity of this category is that it is characteristic of an affective style that spontaneously develops or is strategically employed in the interaction with a person or a group of persons, coloring the interpersonal exchange in that situation (e.g. being polite, distant, cold, warm, supportive, contemptuous).

Myn lief, nu ziet gy voor uw oogen,
De liefde en al haar groot vermogen;
Dies zet uw vreezen aan een zy,
En zyt gerust, ik blyf u by,.

In dit stukje tag je *lief* en *liefde* niet. Het eerste *lief* is een manier van aanspreken. (Interpersonal stance) het tweede gaat over de liefde als een zelfstandige entiteit, niet als de emotie van iemand. Alleen *vreezen* is hier wel een emotie.

Aan het lijstje van 'niet-emoties' moeten we ook nog toevoegen de Wordnet-Affect categorie cognitive state en sensation. De ontwerpers van WordNet-Affect geven zelf geen omschrijvingen van die categorieën, maar ze lijken wel duidelijk.

Een cognitieve toestand, zoals verwarring, heeft niet die lichamelijke reactie zoals een emotie. (tenzij de verwarring omslaat in paniek natuurlijk, maar dan hebben we het over angst of wanhoop).

Voorbeeld: 'In deze dagen van **verwarring** minder dan ooit, lieve Moeder! (Patriotten eerste bedrijf, r. 366)

Sensation gaat in principe om een zintuigelijke waarneming of gewaarwording. Ik zou zeggen dat een sensation een aanleiding kan zijn voor het ontstaan van een emotie maar als het ware kan blijven steken in de eerste component van een emotie: die van appraisal. Activering van de rest van de organismic subsystems (het motorische en het emotionele brein met name) hoeft daarbij niet plaats te vinden.

Huiveren kan bijvoorbeeld een sensatie zijn maar ook een lichaamswerking veroorzaakt door angst of afschuw. Als dat laatste nergens staat, of niet kan worden opgemaakt uit de context, kan het dus alleen maar een sensatie zijn waar je verder niets mee hoeft te doen.

Tag Level 1 en 2: het identificeren van emoties, lichaamsdelen, lichaamswerkingen en emotionele handelingen

In Tag Level 1 en 2 label je woorden lichaamswerkingen en emotionele handelingen (level 1) en als emotiewoorden en lichaamsdelen (level 2). In Tag level 3 en 4 kunnen daar vervolgens specifieke emoties aan worden toegevoegd.

Op basis van het voorafgaande zou het mogelijk moeten zijn om emoties te onderscheiden van andere affectieve categorieën zoals stemmingen, karaktereigenschappen, meer permanente overtuigingen of deugden. Op het moment dat er een emotie in het spel is, kijk je of er ook emotiewoorden in de tekst worden genoemd en of er iets wordt gezegd over het lichaam.

Emoties taggen we altijd. Lichaamswerkingen of delen van het lichaam alleen als ze verband houden met een emotie.

Hieronder een paar voorbeelden van combinaties van emoties met lichaamsdelen, -werkingen en emotionele handelingen.

Id	Word token	Pos	Tag1	Tag1 id	Tag2	Tag2 id	Tag3	Tag3 id	Tag4	Tag4 id	Tag5	Tag5 id	Tag6	Tag6...
lg-adde...	hoe	A		0		0		0		0		0		0
lg-adde...	zietge	G		0		0		0		0		0		0
lg-adde...	zoo	N		0		0		0		0		0		0
lg-adde...	beschreit	V	Lichaamswerking	5		0	Verdriet	6		0		0		0
lg-adde...	?	O		0		0		0		0		0		0
lg-adde...	Wat	Q		0		0		0		0		0		0
lg-adde...	nevel	N	Lichaamswerking	138		0	Verdriet	139		0		0		0
lg-adde...	van	P	Lichaamswerking	138		0	Verdriet	139		0		0		0
lg-adde...	verdriet	N	Lichaamswerking	138	Emotie	7	Verdriet	139		0		0		0
lg-adde...	bezwalckt	V	Lichaamswerking	138		0	Verdriet	139		0		0		0
lg-adde...	uw	Q	Lichaamswerking	138		0	Verdriet	139		0		0		0
lg-adde...	blinckende	G	Lichaamswerking	138		0	Verdriet	139		0		0		0
lg-adde...	oogen	N	Lichaamswerking	138	Lichaamsdeel	9	Verdriet	139		0		0		0
lg-adde...	,	O		0		0		0		0		0		0
lg-adde...	En	C		0		0		0		0		0		0
lg-adde...	heeft	V		0		0		0		0		0		0

Id	Word token	Pos	Tag1	Tag1 id	Tag2	Tag2 id	Tag3	Tag3 id	Tag4	Tag...	Tag5	Tag...	Ta...	T...
lg-add...	?	O		0		0		0		0		0		0
vond0...	Ba	O		0		0		0		0		0		0
vond0...	.	O		0		0		0		0		0		0
lg-add...	My	O		0		0		0		0		0		0
lg-add...	leght	O		0		0		0		0		0		0
lg-add...	,	O		0		0		0		0		0		0
lg-add...	helaes	N		0		0		0		0		0		0
lg-add...	,	O		0		0		0		0		0		0
lg-add...	my	O	Lichaamswerking	140		0	Bedruktheid	141	Bezorgdheid	142		0		0
lg-add...	leght	O	Lichaamswerking	140		0	Bedruktheid	141	Bezorgdheid	142		0		0
lg-add...	een	D	Lichaamswerking	140		0	Bedruktheid	141	Bezorgdheid	142		0		0
lg-add...	zwarigheid	N	Lichaamswerking	140	Emotie	16	Bedruktheid	141	Bezorgdheid	142		0		0
lg-add...	op	P	Lichaamswerking	140		0	Bedruktheid	141	Bezorgdheid	142		0		0
lg-add...	't	D	Lichaamswerking	140		0	Bedruktheid	141	Bezorgdheid	142		0		0
lg-add...	hart	N	Lichaamswerking	140	Lichaamsdeel	19	Bedruktheid	141	Bezorgdheid	142		0		0
lg-add...	,	O		0		0		0		0		0		0

lg-added...	Men	Q	Lichaamswerking	74		0	Bezorgd...	75		0		0		0	1260	130
lg-added...	hart	N	Lichaamswerking	74	Lichaamsdeel	15	Bezorgd...	75		0		0		0	1261	130
lg-added...	is	V	Lichaamswerking	74		0	Bezorgd...	75		0		0		0	1262	130
lg-added...	zo	A	Lichaamswerking	74		0	Bezorgd...	75		0		0		0	1263	130
lg-added...	benaauwd	V	Lichaamswerking	74		0	Bezorgd...	75		0	sament...	73		0	1264	130

Id	Word token	Pos	Tag1	Tag1 id	Tag2	Tag2 id	Tag3	Tag3 id	Tag4	Tag...	Tag5	...	Tag6	...	O...	...
lg-ad...	De	D	EmotioneleHan...	149		0	Wanhoop	150		0		0		0	233	...
lg-ad...	handen	N	EmotioneleHan...	149	Lichaamsdeel	42	Wanhoop	150		0	0			0	234	...
lg-ad...	deerlijk	O	EmotioneleHan...	149		0	Wanhoop	150		0	0	verst...		43	235	...
lg-ad...	wrong	V	EmotioneleHan...	149		0	Wanhoop	150		0	0			0	236	...
lg-ad...	,	O		0		0		0		0	0			0	237	...
lg-ad...	het	D	EmotioneleHan...	151		0	Wanhoop	152		0	0			0	238	...
lg-ad...	hair	G	EmotioneleHan...	151	Lichaamsdeel	48	Wanhoop	152		0	0			0	239	...
lg-ad...	trock	N	EmotioneleHan...	151		0	Wanhoop	152		0	0			0	240	...
lg-ad...	uit	P	EmotioneleHan...	151		0	Wanhoop	152		0	0			0	241	...
lg-ad...	heur	Q	EmotioneleHan...	151		0	Wanhoop	152		0	0			0	242	...
lg-ad...	hooft	N	EmotioneleHan...	151	Lichaamsdeel	49	Wanhoop	152		0	0			0	243	...
lg-ad...	,	O		0		0		0		0	0			0	244	...
lg-ad...	De	D	EmotioneleHan...	153		0	Wanhoop	154		0	0			0	245	...
lg-ad...	blanke	G	EmotioneleHan...	153		0	Wanhoop	154		0	0			0	246	...
lg-ad...	borsten	N	EmotioneleHan...	153	Lichaamsdeel	53	Wanhoop	154		0	0			0	247	...
lg-ad...	krabde	V	EmotioneleHan...	153		0	Wanhoop	154		0	0			0	248	...

1 Lichaamswerkingen

Onder lichaamswerkingen verstaan we spontane of onbewuste lichamelijke reacties. We taggen ze als ze in verband worden gebracht met een emotie. De onderstaande lijst geeft de belangrijkste lichaamswerkingen die veroorzaakt kunnen worden door emotie:

snel of zwaar ademen, hijgen, zuchten
 beven, trillen, sidderen
 bezwijmen, flauwvallen
 blozen, blaken, koorts, gloeien
 kermen, kreunen
 lachen, grimassen
 lijden, pijn ervaren
 opkroppen, inslikken
 razen, woeden (in de zin van tekeergaan)
 rillen, koud worden
 (op)schrikken
 smelten, smoren
 Sterven (van verdriet of schaamte bv)
 vallen
 verbleken
 Verstijven, verstenen, verlammen
 Wenen, schreien, huilen, jammeren
 zweten
 geilheid, lust, honger
 drift, vurigheid

Er zijn veel beschrijvingen van lichaamswerkingen die niet in één werkwoord kunnen worden verrat, zoals het te berge rijzen van haren. Vaak wordt ook beschreven waar de lichaamswerking is gelokaliseerd: een blinkend oog of een trillende lip.

Het verband tussen emotie en de bovengenoemde lichaamswerkingen is contextafhankelijk. Dus het is niet zo dat de bovengenoemde woorden altijd emotionele lichaamswerkingen aanduiden. Je kunt zweten van inspanning en zweten van angst. We taggen alleen als het met emotie te maken heeft.

Bij lichaamswerking kan een emotie opgegeven worden in tag level 3 en 4 maar dat is niet verplicht als het niet duidelijk is om welke emotie het precies gaat.

Lichaamswerkingen waar een specifiek lichaamsdeel mee is gemoeid tag je in level 1 én 2. Het lichaamsdeel wordt dat getagd in taglevel 2. Bijvoorbeeld: gloeiende wangen= lichaamswerking, wangen is lichaamsdeel. Kippenvel krijgen van iets: kippenvel krijgen = lichaamswerking, kippenvel= lichaamsdeel. Er hoeft dus niet meer worden gekozen tussen lichaamswerking en lichaamsdeel!

Lichaamswerkingen, lichaamsdelen en emotionele handelingen zijn soms metaforen. We nemen ze steeds letterlijk. De belangrijkste reden daarvoor is dat het onderscheid tussen metafoor en werkelijke ervaring niet altijd kan worden gemaakt. Bijvoorbeeld uitdrukkingen als mijn hart slaat over of mijn haren gingen recht overeind staan kunnen figuurlijk zijn gebruikt maar ook letterlijk.

Het is soms moeilijk een onderscheid te maken tussen lichaamswerking en emotie. Drift is meestal een lichaamswerking, soms wordt ijver ook op die manier gebruikt, net zoals woeden en razen. Het betekent zoiets als: in een opgewonden staat iets doen. Het hoeft dus niet per se te maken hebben met kwaadheid. Het beschrijft een lichamelijke toestand, meestal geassocieerd met warmte, vurigheid. Soms wordt het gebracht als een sensatie. Iets dat iemand lichamelijk ervaart alsof het ook van buitenaf is veroorzaakt. De emoties ontroering en verlangen zitten vaak op de grens tussen lichaamswerking en emotie. Roeren, is beweging, is turbulentie van binnen. Dat kan worden gebracht als een lichamelijke toestand. Verlangen kan een lichamelijke hunkering of honger zijn.

Enkele lastige voorbeelden:

Doe niemant vorder als voor noodruft sorge droech,
En hadder niemant veel, maer yder had genoech.
Doe waardij onbekent, maer nu, door **boosheits woeden**,
Sijdij een noodich quaet, om quaeder te verhoeden. (Granida)

In dit fragment betekent de boosheit eigenlijk het kwaad (slechtheid) en het woeden is een werkwoord dat een lichamelijk tekeergaan betekent. Omdat het niet om een emotie gaat van iemand, die woedt, hoeft dit niet getagd te worden.

Laet hem, hij heeft geen schult, en keert op mij de straf.
Siet hier Granid', om wien den Prinsse leyt verslaghen,
Dees Godt heeft mij geschaect, en willich wech gedraeghen.
Verschoont hem, **woedt** op mij, den oorspronck van het quaet. (Granida)

In dit tweede fragment is het woeden wel een uiting van emotie. Hier is het een beetje onduidelijk of je het als een lichaamswerking of als een emotie moet taggen. Ik zou kiezen voor een lichaamswerking met als emotielabel woede, omdat in dit hele stuk woede(n) als vrij lichamelijk en steeds als werkwoord wordt gebruikt. Ook hier is het een werkwoord.

2 Emotionele handeling

Onder een emotionele handeling verstaan we een min of meer bewuste lichamelijke handeling of fysieke reactie die duidelijk een directe uiting is van de emoties van de persoon die het betreft. Met directe uiting bedoelen we: De emotie en de handeling treden gelijktijdig op er heeft niet een lange cognitieve verwerking en planning plaatsgevonden na de evocatie van de emotie. De emotionele staat van iemand speelt een rol in de handeling. De emotionele handeling kan een min of meer gecultiveerde vormgeving zijn van de lichaamswerkingen die bij een emotie optreden. Als je heel kwaad bent kan het bloed naar je hoofd stijgen (lichaamswerking) en kun je iemand uitschelden (emotionele handeling). Het uitschelden zou je theoretisch ook kunnen laten.

Voorbeelden:

Honen (hardop)
 Knielen
 Kussen, omhelzen, omarmen
 Roepen
 schelden/kijven
 Slaan, smijten,
 smeken/bidden

Ook voor emotionele handelingen geldt dat het vaak uitgebreidere beschrijvingen zijn waar een lichaamsdeel in voorkomt, zoals handen wringen. In dat geval worden de handen getagd in tag level 2.

Soms is het ook lastig om een onderscheid te maken tussen emotionele handelingen en emoties. Dat geldt bijvoorbeeld voor treuren, beminnen en wreken. We taggen deze woorden als emoties als er duidelijk een emotie mee wordt uitgedrukt (verdriet, liefde, wraakzucht). In de praktijk komen ze zelden voor als beschreven handeling op het toneel. Als het gaat om een handeling in een andere plaats en tijd taggen we ze niet.

Voorbeeld:

Hier taggen we niets:

Fastarad op het tooneel.
 Gheen wachter,
 Nócht hóftrouwant, zal u, vervloekte zusterslachter,
 Ontrukken aan mijn' **wraak**.

En hier wel:

Fastarad
 Ontmenschte zusterslachter,
 En moordenaar mijns liefs, ik zal my **wreeken** van
 Haar' doodt.

Hier drukt 'wreeken' wraakzucht uit en taggen we het als emotie.

Bredero, Moortje (zin 38)

Vergheefs is al u moeyt, al woeldy noch soo hart,
Ghy vindt noch rust, noch vree, maer eyndeloose **smart**.

So u vermoeyde gheest door't hopeloose **trueren**

Op eyghen slapheydt dan u selven gaat verstueren;

We taggen hier zowel treuren als smart als emotie / verdriet

Hieronder nog een voorbeeld van minnen als emotie:

lg-added... Zy	O	0	0	0	0	0	0	0	0	16...	172		
lg-added... mind	O	0	Emotie	88	Liefde	89	0	0	0	0	16...	172	
lg-added... my	O	0		0		0	0	0	0	0	16...	172	
lg-added... krachtig	O	0		0		0	0	0	0	versterkend	92	16...	172
lg-added...	O	0		0		0	0	0	0		0	16...	172

3 Lichaamsdelen

Onder lichaamsdelen verstaan we alles wat onderdeel is van het lichaam en wat het lichaam produceert in de volgende categorieën:

Gezicht, zintuigelijke organen

Borst, hart en bloed

Ledematen, spieren

Beenderenstelsel

Borst en ademhalingsstelsel, keel

Brein en zenuwstelsel ook: ziel, gemoed etc.!!!

Huid en haar

Spijsverteringsstelsel

Uitgescheiden lichaamssappen (tranen, zweet, bloed)

Lichamelijke kwetsuren en ziekteverschijnselen (wond, breuk, gezwel)

We taggen dus wat meer dan strikt lichaamsdelen. Het gaat om onderdelen van het lichaam inclusief wat in de vroegmoderne tijd in het lichaam werd gelokaliseerd (ziel) of wat afkomstig was uit het lichaam (lichaamssappen).

Bijvoorbeeld:

O onverdraagbare spyt! O ongeneesbare wond!

Spyt wordt hier getagd als emotie, de wond als lichaamsdeel, en ik zou ongeneesbare wond samen als lichaamswerking nemen.

We taggen alleen de lichaamsdelen die in verband kunnen worden gebracht met een emotie. Dus als iemand zijn hand brandt, dan hoeft die hand niet getagd te worden. Als die hand trilt van woede, dan wel.

Zo nu en dan kun je gekke benamingen tegenkomen voor lichaamsdelen. Zeker in kluchten. Neem alles mee, dus ook de poddeveren en andere grappige benamingen voor lichaamsonderdelen, zolang ze met een emotie in verband worden gebracht.

Een lichaamsdeel kan ook metaforisch worden gebruikt. Het onderscheid tussen letterlijke en figuurlijke betekenis maken we niet bij het annoteren. Soms is namelijk ook niet vast te stellen hoe letterlijk een verband tussen emoties en het lichaam werd gevoeld.

Bijvoorbeeld:

Een edel hart gedooft geen bijzit van haar man

Het edel hart kan hier worden getagd als lichaamsdeel en de emotie die er aan hangt is eergevoel en trots

gedooft kan als emotie worden getagd met als label berusting

Bij lichaamsdeel kan een emotie opgegeven worden in tag level 3 en/of 4 maar dat is niet verplicht. Meestal moet (zoals in het bovenstaande voorbeeld) namelijk uit de context blijken om welke emotie het gaat maar dat is niet altijd duidelijk.

N.B. Hoewel dit een ontkennende zin is (het hart gedooft niet) hoeft dat niet te worden aangegeven. Waar het om gaat is dat een hart kan gedogen, dat er een link wordt gelegd tussen berusting en het hart.

4 emotiewoorden

In taglevel 2 identificeren we tenslotte de emoties die expliciet benoemd worden in de toneelstukken zelf. Het kan gaan om de emotie als zelfstandig naamwoord: vrees, liefde, haat, maar ook om het ervaren van een expliciet benoemde emotie: vrezen, beminnen, haten.

Als emotiewoorden als adjectief of bijwoord worden gebruikt moet je een beetje oppassen. Gaat het daadwerkelijk om een emotie of zou het een ander affectief label kunnen zijn, bijvoorbeeld een affectieve eigenschap van iets of iemand of een langdurige toestand. (Zie paragraaf 2 over de definitie van emoties) In de toneelstukken komen echter heel ingewikkelde constructies voor. Bijvoorbeeld: mijn liefhebbend hart. Hier kan liefhebbend als emotiewoord worden getagd als het ook daadwerkelijk gaat over een emotie die op het moment zelf aan de gang is. Zowel aan het hart als aan liefhebbend hang je dan in level 3 het label liefde.

In de lijst van labels voor emotiewoorden (taglevel 3 en 4) staat een aantal woorden dat waarschijnlijk vaak of vaker voorkomt ter aanduiding van een andere affectieve toestand dan een emotie. Let vooral op onderstaande lijstje woorden.

Achterdocht	argwaan	Suspicion	<i>Interpersonal stance / Attitude / cognitive state</i>
Bezorgdheid	Zorg, stress	Worry	<i>Mood / cognitive state</i>
Bedruktheid	Somber	Depressed	<i>Mood</i>
Berusting	lijdzaamheid, ook verdragen	Resignation	<i>Mood / attitude</i>
Eergevoel	Eer	Honour	<i>Trait / Attitude</i>
Geluk	welbevinden	Happiness	<i>Mood</i>
Liefde	Affectie	Love	<i>Attitude / interpersonal stance</i>
Ongeluk		Unhappiness	<i>Mood</i>
Toewijding	Ijver	Devotion	<i>Attitude / Trait</i>
Trots	ijdelheid	Pride	<i>Attitude / Trait</i>
Trouw	verbondenheid	Fidelity	<i>Attitude / Trait</i>
Vertrouwen		Trust	<i>Interpersonal stance / Attitude</i>
Welwillendheid	genegenheid, vriendschap	Sympathy	<i>Interpersonal stance / Attitude / Interpersonal stance</i>
Wrevel		Annoyance, irritation	<i>Mood</i>

Er zullen nog veel gevallen zijn waar de interpretatie moeilijkheden oplevert. De grens tussen de verschillende affectieve categorieën is niet altijd even scherp. Nog eens goed lezen en overleg met elkaar kan daarbij helpen maar uiteindelijk is het ook een kwestie van intuïtie. Wanneer je echt denkt dat het door jou gevonden woord een emotie uitdrukt die niet in de lijst voorkomt, dan kun je die taggen met *overig* en als je hem vaker tegenkomt voorstellen om de lijst aan te vullen.

Een lastiger probleem is dat de betekenis van emotiewoorden door de tijd heen verandert en dat ze daarbij ook tot een ander affectieve categorie kunnen gaan behoren. Onze lijst emotiewoorden bevat daarom ook woorden die we in het moderne taalgebruik niet tot de emoties zouden rekenen, zoals eergevoel, trouw en geluk. Er zijn ook religieuze toestanden die bij vroegmoderne mensen met lichamelijke reacties gepaard gaan en wel als emoties moeten worden opgevat. Ook vaderlandsliefde, dat wij eerder een *attitude* zouden noemen, lijkt in sommige vroegmoderne contexten toch een echte emotie te zijn (en mag dan als emotie-liefde worden gelabeld).

Voorbeelden: In de volgende zin zijn eerlijk en trouw geen emotiewoorden maar ‘attitudes’

JAN.

‘Ja, myn Heer, dat zelve ook ondervinden, dat ik jou eerlyk en trouw dienen zel.’

Maar in deze zin kunnen ze wel als emoties worden gelabeld:

Aan wien van bey' gy wilt die zelve trouwe tonen
Die in uw hart altoos voor haare Vader blonk

Geluk en ongeluk duiden in het Nederlands bijna nooit een emotie aan in de betekenis van Happiness/unhappiness. Het onderscheid tussen happiness en joy / geluk en blijdschap is dan ook heel subtiel. Meestal duidt geluk een toestand of hoedanigheid van langere duur aan. Vaak ook wordt het gebruikt in de betekenis van luck, fortuin. In het volgende voorbeeld wordt de juffrouw geluk gewenst (is geen emotie) maar vermaak heeft hier wel de betekenis van blijdschap.

Een voorbeeld van geluk als emotie:

P i e t e r .

Ja, het is aangenomen; dat had ik waarlijk haast vergeten - ô mijn Heer! Lisette heeft mij recht gelukkig gemaakt. –

Tag level 2 en 3: emotielabels

Alle aanduidingen van emoties, lichaamswerkingen en lichamelijke handelingen en lichaamsdelen die onderdeel zijn van een emotionele expressie op het toneel probeer je te taggen met 1 of twee woorden uit de lijst met emotielabels (zie hieronder).

Deze emotielabels hang je dus alleen aan woorden die je ook al hebt gelabeld in Level 1 en 2 en die dus betrekking hebben op echte emoties (ipv moods, attitudes, traits etc..)

In de tweede kolom van de lijst heb ik woorden gezet die ook in dezelfde categorie kunnen vallen. Als je woorden tegenkomt die als (min of meer) synoniemen daaraan zouden moeten worden toegevoegd graag toevoegen in het excel bestand, Annotatieschema 3 in dropbox. Als je woorden tegenkomt die niet kunnen worden ondergebracht in deze categorieën, dan tag je ze met 'overig'. We kijken dan of er nog categorieën moeten worden toegevoegd.

Tag level 2-3*	incl.		Komt ook vaak of vaker voor als:
<i>Achterdocht</i>	<i>argwaan</i>	<i>suspicion</i>	<i>Interpersonal stance / Attitude / cognitive state</i>
Angst	vrees, bangheid	Fear	
<i>Bezorgdheid</i>	<i>Zorg, stress</i>	<i>Worry</i>	<i>Mood / cognitive state</i>
Blijdschap	vreugde	Joy	
<i>Bedruktheid</i>	<i>somber</i>	<i>Depressed</i>	<i>Mood</i>
Beledigd	gekwetst, gehoond	Offended	
<i>Berusting</i>	<i>lijdzaamheid, ook verdragen</i>	<i>Resignation</i>	<i>Mood / attitude</i>
<i>Eergevoel</i>	<i>eer</i>	<i>Honour</i>	<i>Trait / Attitude</i>
Gemis	heimwee, rouw	Loss	
<i>Geluk</i>	<i>welbevinden</i>	<i>Happiness</i>	<i>Mood</i>
Haat	afgunst, nijd	Hate	
Hebzucht	gierigheid	Greed	
Hoop	verwachting	Hope	
Jaloezie	afgunst, nijd	Envy	
Liefde	affectie	Love	
Mededogen	compassie, medelijden	Compassion	
<i>Ongeluk</i>		<i>Unhappiness</i>	<i>Mood</i>
<i>Ontroering</i>	<i>vertedering</i>	<i>poignancy</i>	<i>Sensation</i>
Ontzag	achting, vrees	Awe	
Opluchting	verademing	Relief	
Schaamte	schroom	Shame	
Teleurstelling	spijt, verdriet, woede	Disappointment	
<i>Toewijding</i>	<i>ijver</i>	<i>Devotion</i>	<i>Attitude / Trait</i>
<i>Trots</i>	<i>ijdelheid</i>	<i>Pride</i>	<i>Attitude / Trait</i>
<i>Trouw</i>	<i>verbondenheid</i>	<i>Fidelity</i>	<i>Attitude / Trait</i>
Verdriet	verdriet, rouw	Sadness	
<i>verlangen</i>		<i>Desire</i>	<i>Sensation</i>
<i>Vertrouwen</i>		<i>Trust</i>	<i>Interpersonal stance / Attitude</i>
Verwondering	wonder, verbazing, verassing	Wonder	
Walging	afkeer, weerzin, gruwen	Disgust	
Wanhoop	vertwijfeling	Despair	
<i>Welwillendheid</i>	<i>genegenheid, vriendschap</i>	<i>Sympathy</i>	<i>Interpersonal stance / Attitude</i>
Woede	kwaadheid, boosheid	Anger	
wraakzucht		Revengefulness	
<i>Wrevel</i>		<i>Annoyance, irritation</i>	<i>Mood</i>
Wroeging	spijt, berouw, schuldgevoel	Remorse	
Wrok	rancune	Resentment	
Overig			

Tag Level 5: sensaties

In taglevel 5 taggen we sensaties of zintuiglijke waarnemingen die in verband worden gebracht met emoties. Ze worden meestal bijvoeglijk gebruikt, maar kunnen ook zelfstandig voorkomen. Bijv.

Bitterheid kan boosheid of wrok betekenen, maar dus ook de bittere sensatie. In het eerste geval tag je het als emotie, (tag level 2 en 3) in het tweede geval in tag level 5 en 6.

Tag level 4	incl.*
Hard	
Zacht	
Zuur	
Zout	
Bitter	
Zoet	
Licht	Hel
Donker	Zwart
Warm	Heet
Koud	Ijsselijk
Droog	
Nat	
samentrekkend	Nijpend
Uitdijend	Bersten

Voorbeelden:

...	Wie	Q		0		0		0		0		0		0		1639	1827
...	brein	N		0		0		0		0		0		0		1640	1827
...	heeft	V		0		0		0		0		0		0		1641	1827
...	moet	V		0		0		0		0		0		0		1642	1827
...	zyn	V		0		0		0		0		0		0		1643	1827
...	bloed	N	Lichaamsdeel	...	Overig	...		0	warm	...		0	RELATION	56		1644	1827
...	door	P		0		0		0		0		0		0		1645	1827
...	reden	N		0		0		0		0		0		0		1646	1827
...	laaten	N		0		0		0		0		0		0		1647	1827
...	koelen	V	Lichaamswerking	...	Overig	...		0	koud	...		0	RELATION	56		1648	1827
...	.	O		0		0		0		0		0		0		1649	1827

Gewraakte	V		0		0		0		0		0		0		0		1744	1831
liefde	N		0		0		0		0		0		0		0		1745	1831
nypt	V	Lichaamswerking	...	Teleurstelling	...	Verdriet	...	samentrekkend	...		0	RELATION	94		0		1746	1831
veel	Q		0		0		0		0		0		0		0		1747	1831
felder	G		0		0		0		0	versterkend	...	RELATION	94		0		1748	1831
dan	C		0		0		0		0		0		0		0		1749	1831
de	D		0		0		0		0		0		0		0		1750	1831
dood	N		0		0		0		0		0		0		0		1751	1831

Tag level 6: intensiteit

In taglevel 6 geef je aan of de sensaties benoemd in level 5 versterkend of verzwakkend werken bij de uitdrukking of benoeming van een emotie. Dit hoeft niet altijd het geval te zijn.

Daarnaast kan Tag Level 6 gebruikt worden om andere woorden te taggen als versterkers of verzwakkers van de benoemde of uitgedrukte emoties. Dus niet alleen Bittere haat, maar ook Grote haat

Bibliografie

- Bähr, Andreas. 2013. *Furcht und Furchtlosigkeit: Göttliche Gewalt und Selbstkonstitution im 17. Jahrhundert*. Göttingen: V & R Unipress GmbH.
- Baumeister, Roy F., Kathleen D. Vohs, C. Nathan DeWall, and Liqing Zhang. 2007. "How Emotion Shapes Behavior: Feedback, Anticipation, and Reflection, Rather Than Direct Causation." *Personality and Social Psychology Review* 11 (2): 167–203. doi:10.1177/1088868307301033.
- Scherer, Klaus R. 2005. "What Are Emotions? And How Can They Be Measured?" *Information Sur Les Sciences Sociales*, no. 4: 695–730.
- Strapparava, Carlo, and Alessandro Valitutti. 2004. "WordNet Affect: An Affective Extension of WordNet." In *LREC*, 4:1083–86. <http://hmk.ffzg.hr/bibl/lrec2004/pdf/369.pdf>.